

Determinanten van aanzien

H.R. Knol en S.E. Kooiker*

Summary

Determinants of occupational prestige

One of the well-established facts of social stratification research is a strong correlation between occupational prestige on the one hand, and education and income on the other hand. More recently, much research has been done on the relation between occupational prestige and gender. In most cases, the effects of education, income and – sometimes – gender on occupational prestige are taken for granted.

In our study, however, we have used a research design manipulating income, education and gender, while using two randomised groups of respondents (N = 100). Both groups were asked to rate 30 occupations according to their place on the social ladder and were given additional information on the education required for each occupation, the monthly income earned by it and the gender of its practitioners.

The results show an important effect for income, a 'statistical significant contribution' of education and no contribution of gender. The last result reflects the contradictory conclusions of investigations on these fields of interest.

Inleiding

Er kan geen twijfel over bestaan dat in de jaren tachtig carrière en status op-

* De auteurs zijn verbonden aan de vakgroep Welzijnsbelevingsvraagstukken van de Universiteit van Groningen.

Het onderzoek is uitgevoerd in het kader van een project naar sociale ongelijkheid. In dit project werden de samenhangen tussen inkomensongelijkheid en ongelijkheid in prestige bestudeerd (Alkema e.a., 1985). Aan het project werkten mee: K. Boorsma, F. Alkema, D. Appelo, S.J. Kooiker, drs. G. Tromp, prof. dr. A. Nentjes en dr. H. Knol. Voor hun commentaar op een eerdere versie van het artikel bedanken wij dr. V. Bina, drs. L.J. Middel en prof. dr. W. van Rossum.

nieuw in de belangstelling zijn gekomen. Van sociologische zijde heeft dit geresulteerd in een reeks van publikaties die het stratificatieonderzoek in Nederland nieuw leven in bliezen (o.a. Braam en Geurts, 1982; Sixma en Ultee, 1983). Recentelijk heeft Ultee (1985) de lijn van de Leidse School naar het heden doorgetrokken en nieuwe vragen voor het huidige stratificatieonderzoek geformuleerd. Ook discussiepunten uit het verleden, zoals beroepsprestige als meetlat voor mobiliteit en de vraag naar wat beroepsprestige nu eigenlijk meet (o.a. Kuiper, 1954; Van Doorn, 1955), komen opnieuw in de belangstelling. Nieuw is vooral de invloed van het geslacht van de beroepsbeoefenaar bij de prestigetoekenning (zie bijv. Van Doorne-Huiskes, 1984).

Naar de stabiliteit van beroepenladders over een reeks van jaren is slechts een enkele keer onderzoek gedaan. De vergelijking van beroepenladders voor verschillende landen heeft veel meer aandacht gekregen.

Op grotere schaal is de stabiliteit in de tijd door Hodge e.a. onderzocht. Zij voerden in 1963 een replicatie uit van de bekende NORC-studie uit 1947 (Hodge e.a., 1966). Voor de beroepenladder als geheel leverde de nieuwe ladder van 1963 een grote overeenstemming met de oude op. De onderzoekers rapporteerden een correlatie van .99. Voor de Nederlandse situatie vergeleken Ultee en Sixma de beroepenladder van Van Heek uit 1953 met een moderne variant van dertig jaar later. Ze vonden een correlatie van .96 (Ultee, 1985).

De hoge correlaties over een periode van respectievelijk 16 en 30 jaar geven aanleiding tot de vraag wat beroepsprestigeonderzoek nu eigenlijk meet. In zowel de Verenigde Staten als Nederland zijn in de onderzochte perioden (1947-1963, 1953-1982) ingrijpende sociale veranderingen opgetreden waarvan men mag verwachten dat ze ook doorwerken in het aanzien dat men aan beroepen toekent. De verklaringen voor het ontbreken van grote verschillen tussen de beroepenladders zijn legio. Critici van het beroepsprestigeonderzoek geloven niet dat er één statusdimensie is waarop men beroepen kan ordenen. Zij vinden de beroepenladder een artefact van de methode (Pompe en Rutgers, 1984). In dit artikel willen we niet verder ingaan op deze kritiek, maar het probleem van een andere kant benaderen door de aandacht te richten op de *factoren* die van invloed zijn op het aanzien van een beroep. We veronderstellen dat de rangorde van beroepen naar prestige grotendeels gelijk gebleken is, omdat invloed van de factoren die deze rangorde bepalen niet noemenswaardig veranderd is.

Onze vraagstelling heeft dan ook betrekking op de factoren die het prestige van een beroep beïnvloeden. Indien nu bijvoorbeeld blijkt dat het inkomen van een beroep een overheersende factor is bij het *toekennen* van

prestige, en als we ervan uit kunnen gaan dat de rangorde van financiële beloningen van de beroepsbeoefenaren gelijk gebleven is, dan ligt het niet voor de hand dat de ladders van prestige veranderd zijn.

Het kost weinig moeite om nog andere factoren te noemen, zoals opleiding, kennis, verantwoordelijkheid, zelfstandigheid, het geven van leiding en het doen van vuil werk. Bij een aantal factoren doet zich het probleem voor dat ze moeilijk te meten zijn. Bestaand onderzoek op dit gebied richt zich dan ook vooral op de factoren inkomen en opleiding (bijvoorbeeld Duncan, 1961; Siegel, 1970; Treiman, 1977). Siegel noemt in zijn proefschrift 10 factoren waarvan inkomen en opleiding de hoogste correlaties met prestige opleverden (Siegel, 1971). Aan de recentelijke belangstelling voor vrouwen en beroepsprestige hebben we recht gedaan door ook de factor geslacht in ons onderzoek te betrekken.

De black box bij prestigetoekenning

Wij veronderstellen dat respondenten bij het toekennen van prestige aan beroepen zich een beeld vormen van de kenmerken van degenen die een dergelijk beroep uitoefenen. Ook bij het in rangorde plaatsen van beroepen (Sixma en Ultee, 1983) of bij het plaatsen van beroepen op een continuüm (Hodge, 1966) maken de respondenten zich in meerdere of in mindere mate een voorstelling van de beoefena(n)r(es) van het beroep. Is het een beroep dat veelal door vrouwen wordt uitgeoefend? Hoe hoog is het vereiste opleidingsniveau doorgaans? Of hoe hoog is ongeveer de financiële beloning die men ontvangt?

Min of meer bewuste antwoorden op dergelijke vragen recruteert men uit de (dagelijkse) ervaringen, en een inschatting wordt gemaakt van het prestige dat men zelf toekent of dat men denkt dat doorgaans toegekend wordt. Ook andere factoren zoals veronderstellingen over kleding en ander statusbevestigend gedrag, kunnen de prestige-inschatting beïnvloeden.

Inmiddels is er een onderzoekstraditie ontstaan waarin men de samenhangen tussen toegekend prestige en andere factoren bestudeert. Treiman (1977) bijvoorbeeld analyseert dergelijke samenhangen in het kader van een theorie waarbij vanuit de arbeidsdeling de verschillen in macht (gerepresenteerd door kennis en opleiding), privilege (door inkomen) en het daarmee samenhangende prestige worden verklaard. De determinanten van prestige worden door hem als samenhangen gepresenteerd: 'Een hoge opleiding hangt samen

met een hoog prestige' of 'het inkomen correleert .65 met prestige'. Voor een land als de Verenigde Staten berekende Treiman (1977, tabel 5.4) – na toepassing van regressieanalyse – dat inkomen en opleiding 78% van de variantie in de prestige-scores bonden. Voor vele andere landen vond men samenhangen in dezelfde orde van grootte. Verder kon men de conclusie trekken dat opleiding een belangrijker verklarende variabele is dan inkomen.

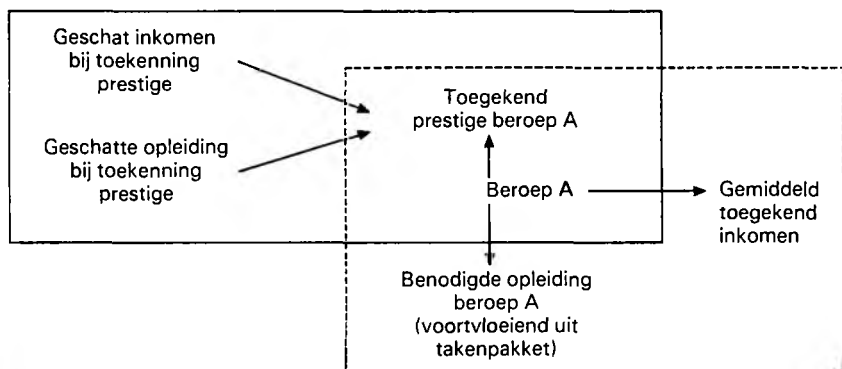
Een vraag die in bovengenoemd onderzoek niet aan de orde komt, zou kunnen luiden: indien we uitgaan van een bepaald beroep, doet kennis van de vereiste vooropleiding het prestige veranderen? Of waardeert men een beroep anders als men het bij dat beroep behorende inkomen kent?

Zo'n vraagstelling laat – zoals bij onderzoek naar beroepsprestige doorgaans gebeurt – de vereiste vooropleiding niet in het midden, maar gaat juist uit van beoefenaars van een bepaald beroep met een bepaalde vooropleiding. De centrale vraag wordt dan of men aan een beoefenaar van hetzelfde beroep maar met een andere vooropleiding, ook een ander prestige toekent.

Iets soortgelijks kan men zich afvragen bij de rol van de andere prestigebepalende factoren, zoals inkomen en geslacht. Swanborn (1978, p. 41) stelt bij zijn bespreking van de subjectief-synthetische methode van Van Heek dat bij de beoordeling van een beroep naar prestige, een soort gewogen som van allerlei concrete kenmerken (inkomen, opleiding, enz.) wordt gemaakt. Pompe en Rutges (1984, p. 293) gebruiken in dit verband de term 'black box' en wijzen op het problematische van het beoordelingsproces dat zich bij de individuen afspeelt als deze beroepen rangordenen.

Bij het gebruikelijke stratificatieonderzoek gaat men doorgaans op twee manieren te werk. Bij onderzoek met beroep als analyse-eenheid bepaalt men bij elk op prestige beoordeeld beroep, ook het gemiddelde inkomen en de gemiddelde vereiste opleiding (bijv. via CBS-statistieken). In survey-onderzoek daarentegen vraagt men naar het beroep, het inkomen en de vooropleiding van een respondent en kent men aan het opgegeven beroep van de respondent het gemiddelde prestige toe. In beide gevallen correleert men de drie variabelen. Deze manieren van werken geven geen inzicht in het afwegingsproces: men benadert de rol van inkomen en opleiding eenzijdig. De relatief hoge correlaties (bij Treiman tussen de .70 en .80) wekken alleen de indruk dat deze factoren in het beoordelingsproces van de respondent een belangrijke rol spelen. Echter een redenering waarbij men bijvoorbeeld uitgaat van het idee dat bij prestigetoekenning vooral de gemakkelijk te herkennen factor als inkomen een rol speelt (en opleiding van secundair belang is) is mo-

gelijk. In onderstaand schema geven we de plaats van de variabelen in een dergelijke redenering weer. In het vetgedrukte kader noemen we factoren die bij de prestigetoekenning door respondenten centraal staan (respondenten als onderzoekselement). In het andere kader de variabelen waarbij het beroep als onderzoekselement fungeert. De invloed van de factor geslacht op het prestige van een beroepsbeoefenaar hebben we in het schema niet ingetekend.

Het is in dit schema mogelijk dat men bij het toekennen van prestige aan beroepen zich vooral laat leiden door het ingeschatte inkomen, en dat het geschatte opleidingsniveau voor dat beroep slechts een ondergeschikte rol speelt. Misschien is men ook niet voldoende op de hoogte van de opleidingsvereisten voor een bepaald beroep.

Dat de (benodigde) opleiding volgens het meeste onderzoek sterk samenhangt met het toegekende prestige ligt niet aan een inschatting van de opleiding van de beoefenaar van dat beroep, maar aan de samenhang tussen de benodigde opleiding en het toegekende inkomen. In theorie bestaat zelfs de mogelijkheid dat respondenten bij het rangordenen van beroepen naar aanzien zich niets aantrekken van de (geschatte) opleidingsvereisten en men kan zich afvragen of het rangordenen van beroepen naar aanzien alleen beïnvloed wordt door het veronderstelde inkomen bij dat beroep. Hierdoor wordt inkomen de operationalisatie van beroepsprestige.

Tsjechoslowakije (Machonin, 1969) is daarentegen een voorbeeld van een land waarin inkomen veel moeilijker als een operationalisatie van prestige opgevat kan worden: sommige beroepen met een hoog aanzien staan daar laag op de inkomensladder. In de westerse samenlevingen hangen prestige en

inkomen wel sterk met elkaar samen. De manier waarop het inkomen van invloed is op het toekennen van prestige is hiermee nog niet verklaard.

In het navolgende houden wij ons bezig met het verslag van een onderzoek waarbij wij ons richtten op de rol van de factoren in het 'vette kader' bij het toekennen van prestige.

In de inleiding hebben we reeds de rol van geslacht genoemd. Op het eerste gezicht is men geneigd te denken dat de factor geslacht een negatieve uitwerking heeft. Het heersende beeld dat vrouwen in het arbeidsproces lager gewaardeerd worden dan mannen is tot nu toe weinig tegengesproken. Van Doorne-Huiskes (1984) bespreekt onderzoek, waaruit blijkt dat over het algemeen het prestige van een beroep daalt als meer vrouwen het beroep uitoefenen. Vooral England (1979) en Bose en Rossi (1983) zetten na onderzoek vraagtekens bij de opvatting dat men in het algemeen aan vrouwen een lager prestige toekent.

Een probleem bij dergelijk onderzoek is dat dikwijls dezelfde respondenten zowel de mannelijke als de vrouwelijke variant van een beroep op prestige moeten beoordelen.

Effecten van positieve of negatieve discriminatie zijn op deze manier niet te achterhalen. Verder worden in dit onderzoek de andere factoren die van invloed zijn (zoals opleiding en inkomen) niet voldoende onder controle gebracht en kan de rol van de factor geslacht op het toekennen van prestige niet duidelijk aangetoond worden.

De onderzoeksofzet

In ons onderzoek gingen we uit van de volgende hypothesen:

- Naarmate men het inkomen van een beroep hoger inschat, wordt er meer prestige aan dat beroep toegekend.
- Naarmate men de benodigde opleiding voor een beroep hoger inschat, wordt er meer prestige aan dat beroep toegekend.
- Als een beroep door vrouwen wordt uitgeoefend, wordt er minder prestige aan dat beroep toegekend.

De ofzet van het onderzoek diende het mogelijk te maken dat bij de bestudering van de invloed van geslacht, de mogelijke werking van inkomen en opleiding onder controle gehouden werd. Zo ook dat bij de bestudering van de rol van opleiding bij het toekennen van prestige voor geslacht en inkomen gecontroleerd werd en dat de invloed van geslacht en opleiding uitgeschakeld

kon worden bij het vaststellen van samenhang tussen inkomen en prestige.

Een manier om aan deze vereisten te voldoen is niet beroepen op prestige te laten scoren maar van *beroepsbeoefenaren* het prestige vast te stellen. Voor een aantal beroepen boden we een profiel van een beoefenaar van dat beroep aan door ook het inkomen, het geslacht en de genoten opleiding te noemen. In een experimentele opzet met twee groepen simuleerden we de veronderstelde invloed van een factor op het prestige door steeds een van de factoren te variëren. De beide groepen waren met de methode van toevallige toewijzing (random assignment) aan elkaar gelijk gemaakt. De opzet maakte het mogelijk (geïsoleerd) de invloeden van de drie variabelen te bestuderen.

Aan de respondenten uit de ene groep (A) vroegen we bijvoorbeeld naar het prestige van:

Een analist met als opleiding Laboratoriumschool en een inkomen van f 3400, – bruto per maand.

Aan de respondenten uit de andere groep (B):

Een analist met als opleiding Laboratoriumschool en een inkomen van f 2100, – bruto per maand.¹

Indien de randomisatie geslaagd is en het inkomen speelt geen rol bij het toekennen van prestige, mogen we tussen de beide groepen geen verschil in prestigeoordeel verwachten: in de beide groepen moet 'analist' evenhoog scoren. In hoeverre de randomisatie geslaagd was konden we – naast een vergelijking van de persoonsgegevens – ook evalueren aan het antwoordpatroon: de groep A moest vijf keer een beroep met een hoog inkomen scoren en vijf keer een ander beroep met een laag inkomen. Ook hier is randomisatie toegepast. Bij alle tien vergelijkingen kon de hypothese over de rol van inkomen getoetst worden. Op dezelfde manier vond de evaluatie van de hypothesen over inkomen en geslacht plaats.²

De gekozen werkwijze leidde er wel toe, dat we op een aantal punten moesten afwijken van het gangbare stratificatieonderzoek in Nederland. De eerste afwijking hield in dat we, om verschillen in beoordeling van profielen te kunnen aantonen, met de gebruikelijke rangscoring niet uit de voeten konden: de toetsing zou nodeloos gecompliceerd, zo niet onmogelijk, worden. Wij kozen voor de rating-methode (zie ook Hodge, 1966), waarbij we de respondenten ieder 'profiel' op een schaal lieten scoren. De betekenis van de schaal-scores gaven we weer met 'plaats op de maatschappelijke ladder'.³ Een scoring naar aanzien of naar prestige lag gezien onze vraagstelling meer voor de hand, echter uit het vooronderzoek bleek dat deze begrippen minder goed aanspraken. Omdat we de ruis bij de beantwoording van de vragen niet wil-

den doen toenemen, kozen we voor 'plaats op de maatschappelijke ladder'. Overigens verwachtten we op grond van de resultaten van onderzoek naar de invloed van de vraagvorm op het rangordenen van beroepen (zie Coxon en Jones, 1978, p. 31) weinig verschillen. Een herhalen van het onderzoek met als operationalisatie 'ladder van aanzien' of 'prestige-ladder' zou de moeite waard zijn. Dit mede gezien de vele studies naar de verschillende (veronderstelde) hiërarchieën in de samenleving (zie ook Ultee, 1985). Onze methode van onderzoek maakt het mogelijk voldoende voor sterk aanleunende dimensies (multicollineariteit) te controleren.

De maatschappelijke ladder stelden we voor met tien scoringsmogelijkheden (sporten). Tien en niet zoals bij Hodge vijf, omdat hierdoor het onderscheidingsvermogen van de toets toenam: met behulp van simulaties ter bepaling van het onderscheidingsvermogen f-toets (Jansen, 1984) rekenden we de gevolgen van deze keuze door en bepaalden de omvang van de onderzoeksgroepen. Bij een omvang van in totaal 100 interviews zouden we de verwachte (en de onzes inziens betekenisvolle) verschillen kunnen aantonen.⁴ Het aantal deelnemers aan het onderzoeksproject liet niet toe dat we ook minder grote verschillen konden aantonen door voor grotere onderzoeksgroepen te kiezen. De onderzoeksopzet maakte het verder mogelijk – naast de rangtekentoets van Wilcoxon (Grootenboer en Luijten, 1978) – een eenvoudige t-toets voor verschillen tussen gemiddelden bij onafhankelijke steekproeven te gebruiken, terwijl we voor belangrijke segmenten uit de black box controleerden. Bij de rangtekentoets werden de verschillen in scores per beroep voor de groepen A en B vergeleken met de verschillen die men onder de hypothese dat bijvoorbeeld inkomen geen rol speelt, zou mogen verwachten. Deze toets gebruikt de gegevens voor alle vergelijkingen met de variabele inkomen als experimentele factor. De t-toets daarentegen vergelijkt per beroepspaar.

De resultaten van het veldwerk

De bevindingen behandelen we in volgorde van de eerder vermelde hypothesen. We beginnen met de rol van de factor inkomen bij het plaatsen van beroepsbeoefenaren op de maatschappelijke ladder. We veronderstelden dat voorkennis van het inkomen van invloed zou zijn op de plaats die men aan de beroepsbeoefenaar op de maatschappelijke ladder toekent. In tabel 1 worden de resultaten gegeven van zowel de respondenten die het beroep scoorden met een hoog inkomen en de respondenten die hetzelfde beroep (met de

Tabel 1. De invloed van inkomen op het plaatsen van beroepsbeoefenaren op de maatschappelijke ladder. (Voor de variabelen opleiding en geslacht werd gecontroleerd.)

beroep	vragenl. A/B met inkomen	gemiddelde score (1-10)	p-waarde t-toets	conform hypothese?
hoogleraar	A 10990	8.4	.34	+
	B 6200	8.1		
huisarts	A 8570	8.0	.61	+
	B 6840	7.8		
gemeentesecretaris	A 11843	7.6	.00	+ +
	B 3300	6.0		
predikant	A 3750	6.3	.26	—
	B 2950	6.8		
toneelspeler	B 6812	6.5	.00	+ +
	A 1882	4.0		
landbouwer	B 6400	6.3	.00	+ +
	A 3400	5.0		
analist	A 3400	5.7	.01	+ +
	B 2100	4.8		
cafehouder	B 3100	5.3	.00	+ +
	A 1900	3.8		
glazenwasser	B 7500	5.0	.03	+ +
	A 2600	3.8		
niet stat. sign.,	verschil tegengesteld aan hypothese			—
stat. sign. (p < .05),	verschil tegengesteld aan hypothese			— —
niet stat. sign.,	verschil conform aan hypothese			+
stat. sign. (p < .05)	verschil conform aan hypothese			+ +

zelfde vooropleiding) scoorden, maar nu met een lager inkomen. Uit de tabel blijkt dat bij vier van de negen vergelijkingen groep B de beroepsbeoefenaar met het hoogste inkomen scoorde en in de andere vijf gevallen groep A dit deed (zie noot 2).

Van de negen gemaakte vergelijkingen bleken er acht keer verschillen conform de richting van de hypothese. Volgens de rangtekentoeft van Wilcoxon een resultaat dat de conclusie toelaat dat inkomen een rol speelt bij het plaatsen van beroepen op de ladder ($p = 0.01$). Een zestal keer was er ook sprake van statistisch significante verschillen per vergelijking. Alleen voor de predikant bleek het verschil in score niet conform de verwachting. Het verschil in 'aangeboden inkomen' was voor predikant ook het geringste.

We mogen echter niet concluderen, dat het inkomen doorslaggevend is voor de plaats op de maatschappelijke ladder: een glazenwasser met een hoger inkomen dan een hoogleraar blijft qua plaats op de maatschappelijke

Tabel 2. De invloed van opleiding bij het plaatsen van beroepsbeoefenaren op de maatschappelijke ladder. (Voor de variabelen inkomen en geslacht werd gecontroleerd.)

beroep	vragenl. A/B met opleiding	gemiddelde score (1-10)	p-waarde t-toets	conform hypothese?
fabrieksdirecteur	B universiteit	8.24	.95	+
	A MTS	8.22		
hotelmanager	A h hotelsch.	6.9	.41	+
	B HAVO	6.6		
juwelier	A opl goudsm.	6.2	.46	+
	B detailh sch.	5.9		
chef automonteur	B HTS	5.9	.03	++
	A LTS	5.3		
kunstschilder	B kunstac.	5.9	.10	+
	A LBO	5.2		
portier	A MAVO	4.1	.10	+
	B LO	3.6		
magazijnbediende	B LEAO	4.06	.95	-
	A LO	4.09		
niet stat. sign.,	verschil tegengesteld aan hypothese			-
stat. sign. (p < .05),	verschil tegengesteld aan hypothese			--
niet stat. sign.,	verschil conform aan hypothese			+
stat. sign. (p < .05)	verschil conform aan hypothese			++

ladder in de onderste regionen, terwijl de hoogleraar bovenaan geplaatst blijft. De eerder genoemde veronderstelling dat de inkomensladder een perfecte operationalisatie van de maatschappelijke ladder is en dus ook van sociaal prestige wordt door deze gegevens tegengesproken. De samenhang tussen inkomen en 'prestigetoekenning' – met een uitschakelen van de rol van opleiding en geslacht – wordt door ons bevestigd. De resultaten van regressieanalyses (Treiman, 1977 tabel 5.4) deden de zelfstandige rol van inkomen vermoeden.

Zo konden we ook verwachten dat de variabele opleiding een nog belangrijker rol zou spelen in de prestigetoekenning. De regressieanalyses van Treiman – uitgevoerd voor verschillende landen – toonden voor opleiding dikwijls hogere gewichten dan voor inkomen.

We vergeleken 7 paren profielen op het punt van opleiding. Een viertal keren werd aan groep B gevraagd het beroep met de hogere opleiding te scoren en de respondenten uit groep A hetzelfde beroep met de lagere opleiding. Bij de andere paren was dit andersom. De resultaten daarvan staan vermeld in tabel 2.

In zes van de zeven vergelijkingen bleken de verschillen conform de hypothese dat opleiding bij het plaatsen van beroepsbeoefenaren van invloed is (rangtekentoets p kleiner dan .05). Slechts voor een vergelijking bleek ook uit de t -toets een statistisch significant verschil. Vergeleken met de paren met een ongelijk inkomen zijn de verschillen voor opleiding geringer. Het grootste verschil werd gevonden voor chef-automonteur met HTS versus LTS als opleiding. Het kleinste verschil bij de vergelijkingen voor magazijnbediende (LO versus LEAO) en de profielen 'fabrieksdirecteur'. Hoewel we kunnen concluderen dat opleiding een rol speelt bij het toekennen van prestige is het bewijsmateriaal voor opleiding minder overtuigend dan voor inkomen. Bij de hoog en laag op de ladder geplaatste beroepen is in ons onderzoek de opleiding niet of nauwelijks van invloed. De verwachting – op grond van de regressieanalyses van Treiman – wordt door deze resultaten weerlegd: opleiding is een minder belangrijke factor in het toekennen van prestige aan beroepsbeoefenaren. Hierbij moeten we aantekenen dat de omvang van het verschil in inkomen binnen elk paar en de omvang van het verschil in opleiding moeilijk met elkaar te vergelijken zijn. De verschillen in toegekend prestige kunnen niet zonder meer onder een noemer gebracht worden.

Bij het opstellen van de profielen voor het kenmerk geslacht lukte het ons in de meeste gevallen onopvallende omschrijvingen te gebruiken, zoals aan de ene kant politieagente, kapster en serveerster en aan de andere kant politieagent, kapper en kelner. Een enkele keer waren we genooddaakt de toevoeging mannelijk en vrouwelijk in de omschrijvingen te gebruiken, zoals vrouwelijke chirurg versus mannelijke chirurg. Tezamen met de omschrijvingen van de andere kenmerken (opleiding en inkomen) in het profiel, vielen deze toevoegingen onzes inziens weinig op. De omschrijvingen voor opleiding en inkomen waren voor elke vergelijking gelijk. Zouden de 'mannelijke beoefenaars' (conform de hypothese) hoger op de maatschappelijke ladder geplaatst worden, dan kunnen we het verschil niet toeschrijven aan een hogere opleiding of aan een hoger (ingeschat) inkomen. En als de mannelijke en de vrouwelijke variant van een beroep even hoog geplaatst worden, dan gebeurt dit met een gelijk inkomensniveau en een gelijke opleiding. Van Doorne-Huiskes (1984, p. 278) verwacht bij de toekenning van het inkomen verschillen, ook al is de prestigewaardering voor de beide sexen gelijk. In ons onderzoek bestudeerden we niet de verschillen in toekenning van inkomen, maar de effecten van het geslacht op prestigetoekenning bij een gelijke opleiding en een gelijk inkomen. In de tabel 3 vatten we de resultaten samen.

Tabel 3. De invloed van het geslacht bij het plaatsen van beroepsbeoefenaren op de maatschappelijke ladder. (Voor de variabelen inkomen en opleiding werd gecontroleerd.)

beroep	vragenl. A/B met geslacht		gemiddelde score (1-10)	p-waarde t-toets	conform hypothese?
chirurg	B	man	8.6	.75	+
	A	vrouw	8.5		
tandarts	B	vrouw	7.32	.86	-
	A	man	7.27		
leraar	A	man	6.93	.83	+
	B	vrouw	6.87		
journalist	B	vrouw	6.3	.21	-
	A	man	5.8		
verpleger	B	man	5.8	.43	+
	A	vrouw	5.6		
onderwijzer	B	man	5.6	.54	+
	A	vrouw	5.5		
politieagent	B	vrouw	5.4	.16	-
	A	man	4.9		
kelner	B	man	4.4	.31	+
	A	vrouw	4.1		
kapper	B	vrouw	4.28	.95	-
	A	man	4.26		
winkelbediende	A	vrouw	4.1	.21	-
	B	man	3.6		
schoonmaker	A	vrouw	3.9	.72	-
	B	man	3.7		
niet stat. sign.,	verschil tegengesteld aan hypothese				-
stat. sign. (p < .05),	verschil tegengesteld aan hypothese				- -
niet stat. sign.,	verschil conform aan hypothese				+
stat. sign. (p < .05)	verschil conform aan hypothese				++

De in de tabel 3 vermelde resultaten laten zien, dat er *geen* statistisch significante verschillen in de posities op de maatschappelijke ladder worden gevonden. Ook de resultaten van de rangtekentoets geven geen aanleiding om (kleine) verschillen in waardering te veronderstellen: een beoefenaar van een beroep plaatst men niet hoger op de maatschappelijke ladder dan een beoefenares van hetzelfde beroep. (Indien we aannemen dat de in het onderzoek gebruikte beroepen een afspiegeling vormen van de gangbare beroepen.) De veronderstelde rol van geslacht bij de toekenning van prestige blijkt niet uit ons onderzoek. Eerder had bijvoorbeeld England (1979) ook reeds de conclusie getrokken dat vrouwelijke en mannelijke beroepsbeoefenaren gemiddeld een gelijk prestige ontvangen. Haar vaststelling dat 'vrouwenberoepen' niet lager gewaardeerd worden, omdat ze vooral door vrouwen uitgeoefend

worden, maar dat verschillen in waardering verklaard worden door andere factoren, sluit aan bij de resultaten van ons veldwerk. Niet het variëren van de factor geslacht leidt tot een andere waardering, maar verandering in inkomen en (in mindere mate een verandering) van opleiding.

In hoeverre er ook sprake is van interactie-effecten tussen bijvoorbeeld geslacht en opleiding van een beroepsbeoefenaar bij het plaatsen op de maatschappelijke ladder kunnen we in dit onderzoek niet nagaan. In het onderzoek is geen gebruik gemaakt van een opzet waarin alle drie factoren op een uitputtende wijze gevarieerd werden (zie noot 1). Voor het beroep analist uit het eerder genoemde voorbeeld hebben we alleen het inkomen verschillend in de beide groepen aangeboden. We hebben niet voor analist ook nog gevarieerd met geslacht en vooropleiding. Voor deze factoren gebruikten we andere beroepen.

Het voordeel van deze werkwijze was dat we met slechts twee onderzoeksgroepen konden werken. Het vaker dan één keer voorleggen van een zelfde beroep (met telkens een andere omschrijving voor geslacht enz.) zou leiden tot volgorde-effecten bij de beantwoording.

Wel hebben we ons afgevraagd of er sprake was van interactie tussen het geslacht van de beoordelaar en het verschil in plaats die men toekent aan vrouwelijke en mannelijke beoefenaars van hetzelfde beroep (met gelijke opleiding en inkomen). We vonden geen statistisch significante verschillen. Hierbij dienen we aan te tekenen dat het controleren voor dit soort interacties in steeds kleinere groepen plaatsvindt en het moeilijk wordt om kleinere verschillen aan te tonen.

Conclusies en discussie

Als we ons nu afvragen welke rol de factoren geslacht, inkomen en opleiding spelen bij prestigetoekenning (de black box van Rutjes en Pompe) dan concluderen we dat geslacht geen, opleiding enigszins en inkomen een relatief sterke rol speelt.

We veronderstellen dat onze operationalisatie van prestige naar plaats op de maatschappelijke ladder (Coxon en Jones, 1978) geen andere conclusies toelaat. Ook verwachten we geen andere resultaten als we de gekozen vraagvorm naar het oordeel van de respondent zelf zouden wijzigen in het door de respondent veronderstelde oordeel van de samenleving in het algemeen. Verder gaan we ervan uit dat de door ons gebruikte 'rating-methode' van Hodge

niet tot andere resultaten leidt dan de rangscoring van Ultee en Sixma (1983).

De juistheid van de veronderstellingen wordt – zij het niet afdoende – aangetoond door onze rangorde in prestige te vergelijken met die van Sixma en Ultee. Voor beide methoden hebben we een ladder opgesteld van die beroepen die zowel bij ons, als bij Sixma en Ultee gescoord zijn. Dat zijn in totaal 21 beroepen.⁵ In ons onderzoek namen we voor elk beroep de gemiddelde waarde over de A en B-lijst. De overeenkomsten bleken opmerkelijk te zijn: 13 beroepen bleken geen of één positie te verschillen. Het grootste verschil (4 posities) voor glazenwasser konden we toeschrijven aan het relatief hoge inkomen in het profiel van glazenwasser in de lijst B. De waardering voor glazenwasser in de andere lijst leidde tot een 'rangplaats' vergelijkbaar aan Sixma en Ultee. De andere relatief grote verschillen voor verpleger/verpleegster en analist (eveneens vier posities) laten zich minder gemakkelijk verklaren. Misschien dat de toevoeging School voor de Verpleegkunde tot een hogere waardering heeft geleid of dat het inkomen bij analist doorgaans hoger wordt ingeschat.

De rating-methode van Hodge heeft o.i. verder als voordeel boven het rangordenen, dat een beroep afzonderlijk (dus niet per se in een grote verzameling van beroepen) gescoord kan worden, toetsing voor verschillen in prestige uitgevoerd kunnen worden en men gemakkelijk nieuwe beroepen aan de prestigeschaal kan toevoegen.

Bij deze poging om de determinanten van aanzien experimenteel te onderzoeken blijft nog ruimte voor discussie. Als we ons beperken tot de drie genoemde factoren dan kan men zich bijvoorbeeld afvragen of het vermelde inkomen bij vrouwelijke en mannelijke beroepsbeoefenaren in gelijke mate het prestigeniveau beïnvloedt. England (1979) vermoedt dat vrouwen in 'vrouwenberoepen' een prestigeniveau toegekend wordt dat wel in overeenstemming is met de genoten opleiding maar niet met het inkomen. Deze interactie tussen geslacht en inkomen van de beroepsbeoefenaar verdient nader onderzoek. Verder hebben we niet (systematisch) onderzocht hoe groot de inkomens- of opleidings-verschillen moeten zijn om statistisch significante verschillen in prestige op te leveren. Voor dergelijk onderzoek zou men met meer dan twee onderzoeksgroepen moeten werken om de vermelde verschillen onafhankelijk van elkaar te laten beoordelen.

Tot slot komen we terug op de eerder gestelde vraag of een studie naar de determinanten van aanzien, een verklaring kan geven voor de vraag waarom de prestigeladders zo stabiel blijken te zijn. Deels kunnen we een antwoord vermoeden in het gegeven dat prestige voor een belangrijk deel door de (ratio variabele) inkomen bepaald wordt.

1. In tabel 4 zijn de aangeboden profielen kort samengevat.
2. Een drietal paren hebben we buiten de analyse gelaten. Typefouten maakten een vergelijking niet meer zinvol.
3. De inleiding op de instructie luidt: 'Deze vragenlijst gaat over de plaats die mensen op de maatschappelijke ladder innemen. Hieronder stellen wij u 30 mensen voor, door hun beroep, opleiding en inkomen te noemen.
We vragen u om aan te geven hoe hoog of hoe laag die personen volgens u op de maatschappelijke ladder staan . . .'
4. De ruiscomponent hebben we geprobeerd te minimaliseren door in een homogene wijk te interviewen.
Een 160 mensen zijn voor een gesprek benaderd, uiteindelijk zijn er 96 bruikbare interviews gehouden; in elke groep evenveel. Als controle op het succes van de randomisatie zijn de beide groepen op leeftijd, beroep, burgerlijke staat en geslacht met elkaar vergeleken: er bleken geen statistisch significante verschillen.
5. Vergelijk de kolommen 3 en 4 in tabel 4.

Tabel 4. Overzicht van de in het onderzoek aangeboden profielen, onderscheiden naar lijst A en B. De inkomens zijn bruto per maand. (In kolom 3 en 4 vergelijken we de resultaten van onze methode met Ultee en Sixma)

Lijst A (groep A)	lijst B (groep B)	rangorde bij	
		Ultee/ Sixma	Knol/ Kooiker
leraar/univ/4875	lerares/idem/idem	6	6
portier/mavo/2285	idem/lo/idem	—	—
onderwijzeres/pa/2985	onderwijzer/idem/idem	12	12
winkelb/v/lbo/2266	idem/m/idem/idem	21	21
huisarts/univ/8570	idem/idem/6840	4	4
kunstschilder/lbo/4200	idem/kunst ac/idem	15	13
pol agent/pol sch/2825	pol agente/idem/idem	13	16
fabr.dir/mts/14325	idem/univ/idem	3	3
analist/lab sch/3400	idem/idem/2100	10	14
magaz bed/lo/2445	idem/leao/idem	20	20
serveerster/hor vak/id	kelner/idem/2380	18	19
gem secr/best sch/11893	idem/idem/3300	—	—
verpleegster/idem/2920	verpleger/s verplk/id	14	10
landbouwer/idem/3400	idem/m landb s/6700	12	11
hotel manag/h hot s/id	idem/havo/6250	8	7
hoogleraar/univ/10990	idem/idem/6250	2	2
ch auto mont/lts/3038	idem/hts at/idem	—	—
toneelsp/toneel s/1882	idem/idem/6812	16	15
kapper/k vaksch/2193	kapster/idem/idem	—	—
tandarts/m/univ/5712	idem/v/idem/idem	5	5
schoonm/v/lbo/2234	idem/m/idem/idem	—	—
glazenwas/mavo/2648	idem/idem/7500	21	17
chirurg/v/univ/12532	idem/m/idem/idem	1	1

journalist/s journ/idem	journaliste/idem/3795	9	9
predikant/univ/3750	idem/idem/2920	7	8
juwelier/opl gouds/4000	idem/detailh/4000	—	—
cafehouder/h vak/1900	idem/idem/3113	17	18

Literatuur

- Alkema, F. e.a., *Beroepen op de ladder*, project verslag SSWL, Leeuwarden, 1985.
- Bose, C.E. en P.H. Rossi, 'Prestige standings of occupations as affected by gender', *American Sociological Review*, 48, 1983.
- Braam, G.P.A. en P.A. Geurts, 'Veranderingen in de Nederlandse beroepenstratificatie', *Mens en Maatschappij*, 1, 1982.
- Coxon, A.P.M. en C.J. Jones, *The images of occupational prestige*, Edinburgh, 1978.
- Doorne-Huiskes, J. van, 'Vrouwen in mobiliteits- en stratificatieonderzoek', *Mens en Maatschappij*, 3, 1984.
- Duncan, O.D., 'A socioeconomic index for all occupations'. In: A.J. Reiss, Jr (ed.), *Occupations and Social Status*, New York, Free Press, 1961.
- England, P., 'Women and Occupational Prestige: A case of Vacuous Sex Equality' *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 2, 1979.
- Grootenboer, A. en A. Luijten, *Verdelingsvrije toetsen*, Deventer, 1978.
- Hodge, R.W. e.a., 'Occupational Prestige in the United States 1925-1963'. In: R. Bendix en S.M. Lipset: *Class, Status and Power*, NY, 1966.
- Jansen, R., 'Werken met het onderscheidingsvermogen', *Heymansbulletin*, vakgr. Statistiek en Meettheorie FSW, Groningen, 1984.
- Machonin, P., *Czechoslovak Society*, Bratislava, 1969.
- Pompe, H. en A. Rutgers, 'Het meten van beroepsprestige. Enige kanttekeningen bij de beroepsprestigeschaal, voor de jaren tachtig', *Mens en Maatschappij*, 3, 1984.
- Siegel, P.M., 'Occupational prestige in the Negro subculture'. In: E.O. Laumann (ed.), *Social Stratification: Research and Theory for the 1970s*. Indianapolis, 1970, p. 156-171.
- Siegel, P.M., *Prestige in the American occupational structure*, diss., University of Chicago, 1971.
- Sixma, H. en W. Ultee, 'Een beroepsprestigeschaal voor Nederland in de jaren tachtig', *Mens en Maatschappij*, 4, 1983.
- Swanborn, P.G., 'De kunst van het meten of de operationalisatie van beroepsprestige'. In: J. Peschar en W. Ultee, *Sociale Stratificatie*, Van Loghum Slaterus, 1978.
- Treiman, D.J., *Occupational Prestige in comparative perspective*, New York, 1977.
- Ultee, W., 'Verlaagd en verdiept'. In: A.B. Berends e.a. (red.), *Sociologisch Jaarboek 1985*, Deventer, 1985.